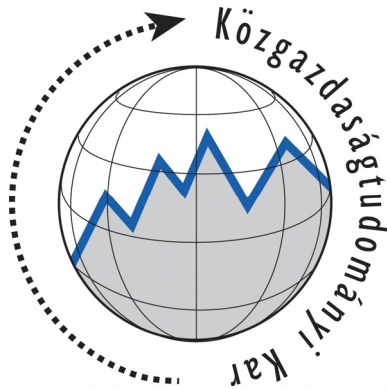

Debreceni Egyetem
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

Piaci intézmények és gazdasági növekedés: a modern osztrák iskola nézőpontja

Tézisfüzet

Czeglédi Pál

Témavezető: Dr. Kapás Judit, habilitált egyetemi docens

Debrecen, 2007. február

1. Motiváció

E disszertáció témájához, a piaci intézményrendszer és a gazdasági növekedés kapcsolatának vizsgálatához természetesen nem vezetett nyílegyenes út. Szakdolgozati témaválasztásom idején, amikor életemben először kellett eldöntennem és végiggondolnom azt, hogy a gazdaságtudomány széles kínálatából melyik téma érdekel annyira, hogy akár több éven keresztül is foglalkozzam vele, már tudtam, hogy ennek valamilyen elméleti közgazdasági területnek kell lennie. Az, hogy a növekedéseméletet választottam két tényezőnek tulajdonítható. Egyrészt a matematika iránti vonzalmamnak, másrészt annak, hogy a gazdasági növekedés és általában a gazdasági dinamika az, amelyről az egyetemi alapképzésben – érthető okokból – viszonylag kevés szó esik. Mégis, a hosszú távú gazdasági dinamika vizsgálata a közgazdaságtan legrégebb, és talán a legnehezebb kérdése, amely aktualitásából sem veszett azóta, mióta Adam Smith megfogalmazta az alapkérdést.

Ugyanakkor főleg doktori tanulmányaim hatására arra is rá kellett jönnöm, hogy a klasszikus értelemben vett növekedéseméleten kívül más irányzatok is vannak, amelyek ugyanerre a kérdésre kívánnak felelni. Az intézményi közgazdaságtan nem megy szembe a növekedési modellek állításával, de másképp teszi fel a kérdést, és a gazdasági dinamika mélyebben rejlő okaira kíváncsi, amelyeket az intézményekben talál meg.

Bár F. A. Hayek munkásságával már egyetemi hallgatóként elkezdtem ismerkedni, és nagy hatást is gyakorolt a gondolkodásomra, a modern osztrák közgazdaságtannal, mint önálló és egységes gondolati rendszerrel doktoranduszként találkoztam először. Ez az iskola nagyon közel áll az intézményi közgazdaságtanhoz, és legfontosabb feladatának a piaci dinamika, illetve a piaci intézmények működésének magyarázatát tekinti. Ekkor merült fel bennem az a kérdés, hogy milyen lehet egy „osztrák” növekedésemélet. Más megvilágításba helyezné-e a gazdasági dinamika értelmezését, vagy képes lenne-e új válaszokat adni a növekedésemélet régi kérdéseire? Nagy megdöbbenésemre viszonylag kevés olyan irodalmat találtam, amely konkrétan a gazdasági növekedés problémáját vizsgálja a modern osztrák iskola megközelítésében. Disszertációmban ennek az okát keresem. Megpróbálom egyúttal megmutatni azt is, hogy Hayek és Mises általános, a piacra és a tervezésre vonatkozó gondolatai konkrét formába önthetők úgy, hogy képesek legyenek hozzájárulni a modern közgazdasági vitákhoz.

2. Kérdésfelvetés

A modern osztrák iskola nem vesz részt a jelenkori növekedéseméleti kutatásokban. Mi ennek az oka, és mégis mivel tudna hozzájárulni a modern osztrák iskola a gazdasági növekedés elméletéhez? Ez dolgozatom fő kérdése. Az alábbiakban az osztrák iskola történetét is röviden áttekintve, azt mutatom be, hogy miért releváns ez a kérdés.

Az osztrák iskola, amelyre talán Friedrich August von Hayek 1974-es Nobel-díja hívta fel leginkább a figyelmet, Carl Menger munkásságával indult útjára¹, akit Walras és Jevons mellett a „neoklasszikus forradalom” zászlóvivőjeként tartanak számon az elmélettörténészek (Bekker 2000:216-222). Menger mellett Friedrich Wieser és Eugen von Böhm-Bawerk tartozik az osztrák iskola alapító atyjai közé (Boettke – Leeson 2003a). Bár egyes szerzők rámutatnak arra, hogy az osztrák iskola már ekkor, a kezdetek kezdetén is elkülönült az angol-amerikai iskolától, és nem volt neoklasszikus (Mirowski 1984), maguk az iskola tagjai is úgy látták, hogy a fő nézeteik később, az 1930-as évekre beépültek a közgazdaságtan főáramába (Kirzner 1997). A neoklasszikus és az osztrák közgazdaságtan viszonyában azonban fordulóponthoz vezetett a 20-as - 30-as években folyó kalkulációs vita (Boettke 1998). Ekkor kezdtek el kikristályosodni azok a *modern* osztrák jellegzetességek, amelyeket az Amerikai Egyesült Államokban élő és dolgozó, az ötödik (Ludwig Lachmann, Israel Kirzner, Murray Rothbard), hatodik (Mario Rizzo, Donald Lavoie) és hetedik (Peter Boettke, David Prichytko) generációhoz tartozó közgazdászok fejlesztettek tovább.

Kérdésfelvetésem alapjául az szolgál, hogy azok a harmincas évektől formálódó és a huszadik század utolsó negyedében explicit módon is megfogalmazott különbségek, amelyek a modern osztrák iskolát elválasztják a neoklasszikus iskolától, éppen olyan kérdések körül csoportosulnak, amelyeket majdnem ugyanebben az időben a gazdasági növekedés kutatói is felvetettek. Paradox módon azonban ez a két elméleti vonulat nem találkozott egymással. Mivel a dolgozat jelentős részét annak fogom szentelni, hogy az iskolának ezeket a megkülönböztető jegyeit és azok következményeit részletesen kifejtssem, itt csak röviden, problémafelvetésként foglalom össze ezeket. Mi szól tehát amellet, hogy valóban paradoxon az, hogy a modern növekedéseméletből hiányoznak a modern osztrák iskola elméleti hozzájárulásai?

A kalkulációs vitában két olyan érv is megfogalmazódott, amely egybevághat a mai növekedésemélet egy-egy fő kérdésével. Az egyik Hayek, a másik Mises nevéhez fűződik, de

---

¹ Az osztrák iskola főbb gondolatairól elmélettörténeti áttekintést ad Madarász (2002), Solt (2003), Mátyás (2004).

tulajdonképpen mindkettő ugyanannak a problémának a két oldalát jelenti. Hayek azt hangsúlyozta, hogy a legfőbb gazdasági probléma a tudásprobléma, azaz a decentralizáltan fellelhető szétszórt tudás társadalmi hasznosítása. Az új növekedéstudomány szintén erre a kérdésre fekteti a legnagyobb hangsúlyt. A dolgozatban kifejtem, hogy az „endogén” növekedéstudomány modelljei mind a tudás és a tudás terjedésének valamilyen mechanizmusára építik a növekedés elméletét. Ludwig von Mises a Hayekétől eltérő aspektusban fogalmazta meg a szocializmus lehetetlensége mellett szóló érvet, amikor elindította a kalkulációs vitát 1920-ban (Mises 1920): bizonyos intézmények – konkrétan magántulajdon, tőkepiac és pénz – nélkül a gazdasági szereplők nem tudnak racionálisan kalkulálni, vagyis a gazdasági teljesítmény nem független a piaci intézményrendszerrel. Ez az érv azonban szintén egybeesik a növekedéstudomány másik fő meglátásával, amely szerint az intézmények számítanak. Mára kifejlett diszciplínává érett az a kutatási irány, amely azt vizsgálja, hogy a makrointézmények hogyan befolyásolják a gazdasági teljesítmény és a gazdasági növekedést. Ráadásul, a növekedéstudomány ezen új és erősen empirikus irányultságú ágának egyik legáltalánosabban elfogadott eredménye, hogy a tulajdonjogok biztonsága és a tőkepiac szabadsága a növekedés legfontosabb feltétele. Ezt a következtetést támasztják alá az empirikus irodalom áttekintése alapján általam megfogalmazott stilizált tények, amelyek közül a legfontosabb az, hogy „az intézmények jönnek először”, azaz a piaci intézményrendszer a gazdasági növekedés okát jelenti. Ez pedig a misesi érvelést támasztja alá.

A harmadik olyan elméleti alapkő, amelynek megléte erősíti a fentebb felvetett paradoxont, a vállalkozó. A vállalkozó ugyanis a növekedéstudomány kezdeteinél még szerves része volt a növekedéstudománynek, hiszen Schumpeter (1912) a vállalkozói viselkedésből kiindulva építette fel saját fejlődéstudományát. A modern növekedéstudományban azonban nincs jelen, annak ellenére, hogy annak legjelentősebb irányzata schumpeterinek deklarálja magát (Aghion – Howitt 1998). A modern osztrák iskola azonban jól kimunkált vállalkozó-konceptióval rendelkezik Israel Kirznernek köszönhetően (Kirzner 1973), amely ráadásul szoros összhangban van az imént említett két, az osztrák iskolára jellemző gondolattal, a tudásproblémával és az intézmények központi szerepével.

Negyedszer, az osztrák közgazdaságtan nagyrészt piac- (illetve kapitalizmus-) párti jóslatai igaznak bizonyultak. Ismert, hogy Hayekot végül igazolta a történelem mind a keynesizmussal, mind a szocializmussal folytatott vitájában (Madarász 2005:167). De a gazdasági fejlődéssel kapcsolatban is igazolódni látszanak az osztrák iskola általános meglátásai Hayek (1978[1995]:310), miszerint a felfedező folyamatként értelmezett piac a fejletlen országokban nagyobb szerepet játszik, mint a fejlettekben. A fejlődés-gazdaságtan

kutatói sokáig nem osztották ezt az álláspontot, de 80-as években lejátszódott fordulat gyökeres változásokat hozott, és egyre közelebb kerül a hayekihoz (Olson 1987:96, Rodrik 2005).

Az ötödik érv pedig, amely amellet szól, hogy az osztrák iskola meglátásainak a intenzívebben kellene jelen lenniük a növekedéelméleti kutatásokban az, hogy képes magyarázatot adni a huszadik század egyik legfontosabb gazdasági jelenségére, az állami beavatkozásnak a vegyes gazdaságban történő folyamatos növekedésére. Nemcsak a piac, hanem az arra reagáló állam szerepét is dinamikus szemléletben képes elemezni, így az állam és a piac együttfejlődésének egyre relevánsabbá váló kérdését (Csaba 2006:131-166) is képes beépíteni az elemzésbe. Ez viszont az osztrák megközelítés azon sajátossága, amelynek alapján nem állítható párhuzamba a növekedéelmélet egyik fent említett irányzatával sem.

Van még egy hatodik érv is, amely arra enged következtetni, hogy a növekedéelméletnek többet kellett vagy lehetett volna hasznosítani a modern osztrák közgazdaságtan gondolataiból. Ezt az érvet nem fejtem ki részletesen a dolgozatban, de mindenképpen utalni kell rá. Ez pedig az, hogy a közgazdaságtan más diszciplínái esetében általában vannak olyan megközelítések is, amelyek a modern osztrák közgazdaságtan elméleti apparátusát alkalmazzák, vagy fejlesztik tovább. Nemcsak az úgynevezett piaci folyamatok elméletéről, illetve a vállalkozó elméletéről van szó, mert ezeknek nincs „párja” a mainstream elméletben. De jelentős hagyományokkal rendelkezik a virginiai közösségi választások elmélete, amely ugyan nem tisztán osztrák elmélet, de számos elemet beépített az osztrák iskola meglátásaiból (Boettke és Leeson 2003b). Az egyik legújabb elméleti irányzat ugyanakkor az osztrák vállalatelmélet, amely szintén a vállalkozó és a tudásprobléma hayeki felfogásából indul ki (Kapás 1999).

Az itt kifejtett problémát alapul véve disszertációm első felében azt vizsgálom, hogy mi az oka annak, hogy egységes modern osztrák növekedéelmélet nem alakulhat ki. A dolgozat második fele a piaci folyamatok és az intervencionizmus elméletét fejleszti tovább, az intézményi tökéletlenség szerepét elemezve, illetve empirikusan – kvantitatív és kvalitatív elemzéssel – vizsgálja az elmélet következtetéseit. A dolgozat eredményeit négy tézisben foglaltam össze. Az alábbiakban ezeket a téziseket fogalmazom meg, majd a dolgozat gondolatmenetét követve, de mellőzve az irodalom összefoglalását és az állítások alátámasztásának részleteit, röviden kifejtem azokat.

3. Az osztrák iskola különállása

A modern osztrák iskolán belüli növekedésemélet akadályaira vonatkozó állítást az alábbi tézisben fogalmaztam meg:

1. tézis: A modern osztrák iskolát alapvetően két módszertani álláspont akadályozza meg abban, hogy az új növekedésemélet és az új intézményi közgazdaságtan mellett harmadik pillére lehessen az egységesülő növekedéseméletnek. Az egyik a praxeologikus és szubjektivista megközelítésmód, a másik pedig az, hogy a piacgazdaságot a tudásproblémából kiindulva, felfedező folyamatként értelmezi. E két módszertani sajátosság megakadályozza az iskola képviselőit abban, hogy a növekedésről mint a piacgazdaság teljesítményének aggregált mércéjéről állításokat fogalmazzanak meg.

3.1. Az intézmények eltérő megközelítései

Az állítás első fele tehát az, hogy a modern osztrák iskola nem az intézmények eltérő értelmezése miatt nem vált a kialakuló növekedésemélet egyik pillérévé, ugyanis nem az intézmények értelmezése választja el az új intézményi közgazdaságtantól, amely viszont az egységesülő növekedésemélet egyik pillérét jelenti. Ennek az állításnak az alátámasztása érdekében az intézmények elemzésének három tradícióját vázoltam fel röviden, de az első kettőre, az új intézményire és a modern osztrák iskolára tettem a hangsúlyt, míg az úgynevezett régi intézményi megközelítést csak viszonyítási pontként vázoltam föl. A két irányzat két különböző irányból közelíti meg az intézményeket. Az új intézményi közgazdaságtan North, Weingast és Greif nevével fémjelzett irányzata a kikényszerítésre helyezi a hangsúlyt: a személytelen csere körülményei között szükség van egy harmadik félre, aki hatékonyan képes kikényszeríteni a szerződéseket, ezért az állam szerepe megkerülhetetlen.

A mengeri elemzésből kinőtt irányzat, amely a modern osztrák megközelítésnek felel meg, nem a kikényszerítésre, hanem az intézmények kialakulására koncentrál: arra, hogy hogyan jönnek létre spontán módon olyan intézmények, amelyeket senki nem tervezett meg. Ennek a megközelítésnek a konklúziója az, hogy az állam nem hozhat létre intézményeket, hiszen az intézmények csak akkor fognak működni, ha az egyének interakciójának eredményeként jönnek létre. Ez az irányzat tehát azt vizsgálja, hogy hogyan alakulnak ki különböző intézmények.

A két irányzat nem feltétlenül zárja ki egymást, sőt akár kiegészítőkként is értelmezhetjük őket. A north-i ihletésű irányzat alapproblémája az, hogy hogyan vegyük rá az államot arra, hogy betartassa a szerződéseket, ugyanakkor ne veszélyeztesse a tulajdonjogokat. A kérdés tehát az, hogy hogyan jönnek létre azok a feltételek, amelyek biztosítják a piac létrejöttének *lehetőségét*. A másik irányzat alapproblémája ugyanakkor inkább az, hogy hogyan jönnek létre olyan intézmények, amelyeket senki nem tervezett meg, mégis a köz jólétét növelik, mert kibővítik az önkéntes cserék lehetőségét.

Mivel dolgozatomban a hayeki (modern osztrák) irányzat elméleti hozadékait vizsgálom, a következőkben azt szeretném tisztázni, hogy miben tér el ez az irányzat a régi és az új intézményi felfogástól is, csak azokra az elemekre helyezve a hangsúlyt, amelyek az intézmények értelmezését befolyásolják. A régi (vagy alternatív) intézményi iskolát nemcsak ezért érdemes megvizsgálunk, hogy megemlékezzünk az előfutárokról, hanem azért is, mert az alternatív iskola mai szerzőinek módszertani alapossága és tudatossága segít tisztázni az általam fontosabbnak vélt másik két irányzat módszertani alapállását is. A különbség nem az intézmények definíciójában rejlik, hanem abban, ahogyan a gazdasági szereplőkre tekintenek. Az új intézményi és a hayeki irányzat is a módszertani individualizmus alapján áll, míg a régi intézményi iskola nem tekinti az egyént adottnak. Az, ahogyan Hodgson (1989, 2003) kritikával illeti Commonst és Hayekot különösen jól megvilágítja ezt a különbséget. Hodgson (2003) azt rója fel Commonsnak, hogy az egyéni hiteket és szándékokat tekinti a végső oknak és nem kívánja azokat pszichológiai vagy biológiai okokra visszavezetni. A modern osztrák iskola viszont éppen abból indul ki, hogy az emberi cselekvés a végső ok (Mises 1963[1996]:17-18), amelynek jellemzője az, hogy önmagában előrejelezhetetlen. Az előrejelezhető cselekvés nem cselekvés, csak viselkedés. Ebből a szempontból a haszonmaximalizáló feltevés nem különbözik a régi institutionalisták által feltételezett szokásoktól: mindkét megközelítés viselkedéssé teszi a cselekvést. Langlois és Csontos (1999:59) és Langlois (1989:281) is rámutatnak arra, hogy a haszonmaximalizálás szűken vett értelmezése nem áll szemben a magatartási szabályokra támaszkodó megközelítéssel, de szemben állhat a szituációs logikával. Langlois és Csontos (1999) a szabályok szituációs logikai megközelítése mellett érvelnek, amely a szabályokat az egyébként szabad emberi cselekvés korlátaiként írja le, nem pedig a viselkedés lehetséges mintázataiként. Érvük pedig az (Langlois – Csontos 1999:63-66), hogy ha a szituációs logikai elemzéssel helytelenül jelezzük előre a vizsgált eseményt, visszakereshetjük, hogy mi az a korlát, amelynek fenn kellett volna, vagy nem kellett volna fennállnia, ahhoz, hogy a megfigyelt cselekvést kapjuk eredményül. A másik, viselkedésközpontú megközelítésben ez a lehetőség nincs meg.

A modern osztrák iskolára jellemző megközelítést tehát ragaszkodik a szituációs logikához, azaz az intézményeket a cselekvő ember cselekvési korlátaiként modellezi, ugyanakkor nem ragaszkodik a haszonmaximalizálás feltevéséhez, sőt szükségesnek tartja, hogy az emberi cselekvést a haszonmaximalizálásnál tágabban értelmezzük. Természetesen nem feltétlenül kell vagy lehet ezt a fajta megközelítést egyetlen iskolához kötni, de kétségtelen, hogy a Mises és Hayek által megalapozott irányzat képviseli legmarkánsabban ezt a nézetet.

A régi intézményi, a modern osztrák és az új intézményi iskola álláspontjának egy lehetséges értelmezése az, ha szorosan vett új intézményi közgazdaságtant tekintjük kiindulópontnak, amely megőrzi a haszonmaximalizálás feltevését, de számol a tranzakciós költségekkel és az azokat meghatározó intézményekkel. Ezt az elemzési keretet régi intézményi és a modern osztrák iskola eltérő irányban tágítja. A régi vagy alternatív intézményi megközelítés elveti az adott egyén koncepcióját, és a szokásokat állítja a középpontba, amelyek közül a haszonmaximalizálás csak az egyik szokás. Az emberi viselkedést különböző helyzetekben különböző szokások irányítják, a kérdés az, hogy mikor melyik. Az intézmények ezekből a szokásokból alakulnak ki. A modern osztrák iskola nem veti el azt, hogy az egyén adott, de nagyobb szabadságot hagy neki, mint a haszonmaximalizálás: az emberi cselekvés definíció szerint céltudatos és szabad, ugyanakkor korlátozott, többek között az intézmények által. Ez a felfogás tehát nem a viselkedés részletesebb leírásában lép túl a haszonmaximalizáláson, hanem a cselekvés *kontextusának* részletesebb leírásával.

3.2. A növekedés szubjektivista felfogása

A megoldást tehát nem az intézményekre vonatkozó felfogás különbségeiben keresendő, hanem a „növekedés” koncepciójának értelmezésében. Itt már sokkal mélyebb különbségek mutatkoznak, hiszen azt a területet kell érintenünk, amely a szubjektív iskolát a leginkább megkülönbözteti: a normatív a megállapításokra. Mi a jó? Mi az igazságos? Szubjektív megközelítésben az ilyen kérdéseket csak úgy lehet eldönteni, ha a hogyan kérdésre válaszolunk, azaz azt az utat vizsgáljuk, amely a vizsgálandó állapothoz vezetett. A kimenetek alapján tehát nem lehet megítélni azt, hogy melyik állapot a „jobb” csak az alapján, hogy milyen folyamat vezetett az adott állapothoz, vagyis milyenek (voltak) azok a szabályok, amelyek a vizsgált állapothoz elvezettek. Ennek a „történeti” normatív álláspontnak az utilitarista felfogással való kibékíthetlenségét általában a társadalmi

igazságossággal, az újraelosztás értékelésével kapcsolatban szokás utalni, de a növekedés értelmezése mögött is megbújik, és szembeállítja a szubjektív álláspontot a hagyományos növekedési mércéket elfogadó elméletekkel.

A gazdasági növekedés mérőszáma a GDP hosszú távú növekedése. Ez és az ezt megalapozó jólétfelfogás az, ami a szubjektivista állásponttal nem egyeztethető össze, s komoly akadályát jelenti annak, hogy az osztrák iskolán belül koherens növekedésemélet alakuljon ki. A szubjektivista kritikák a gazdasági növekedés hagyományos értelmezésének gyakorlati és elméleti koncepcióját is súlyosan megingatják. A bevezető közgazdasági tankönyvekben is bemutatott hiányosságok arra vonatkoznak, hogy ha elvonatkoztatunk attól, hogy a cél tulajdonképpen a jólét mértéke, és kizárólag az össztermelést szeretnénk mérni, a GDP még akkor sem tökéletes mérőszám. Ha pedig valóban a jólét mérését tekintjük célnak, még további hiányosságokat tudunk felsorolni, főleg azokat a tényezőket, amelyek az emberi jólétet befolyásolják, de nem tartoznak a szorosán vett gazdasági jólét fogalomkörébe. Az alternatív mutatók ezeket próbálják meg mérni.

Az elméleti kritikák még tovább mennek. Azt állítják ugyanis, hogy ha sikerülne is kiküszöbölni a GDP (és a jólét) mérésének összes problémáját, az sem jelentene sokat. Az, amit a GDP-vel ki szeretnénk fejezni ugyanis nem létezik: az egyéni hasznosságokat nem lehet összehasonlítani és éppen ezért nem is lehet aggregálni, egy összefoglaló számmal kifejezni. Ebből a szubjektív szempontból a GDP alternatív mutatói (mint a HDI) sem jobbak. A HDI ugyanis teljesen önkényes alapon konvertálja és súlyozza a tényezőket, míg a GDP-ben kialakított súlyok (az árak) – ha nem is tökéletes formában, de – a piaci csere folyamatában megnyilvánuló értékítéleteket tükrözik. Nem utolsósorban a HDI ugyanazt a központi tervezői attitűdöt tükrözi, mint a GDP, hiszen ez a mutató is egy központi szerv normatív álláspontját tükrözi.

A jólét aggregálásának lehetetlensége mellett az osztrák iskolában egy másik elméleti akadálya is van annak, hogy önálló növekedésemélet alakuljon ki. Ez pedig a piacnak az az értelmezése, amely azt spontán rendnek tekinti, és alapvetően megkülönbözteti a szervezettől. A spontán rendnek nincs önálló célja, minden szereplő a saját egyéni célját követi, mégis kialakul valamiféle szervezettség, amit senki nem tervezett meg. Ez úgy jön létre, hogy a szereplők mindenkire egyaránt érvényes szabályokat követnek. E szabályok teszik lehetővé, hogy saját érdekeinek megfelelően cselekedve, minden szereplő hasznosíthassa a konkrét helyhez és időhöz (és egyénhez) kötött tudást. A modern osztrák felfogásban tehát a piaczgazdaság egy speciális, az önkéntes cserére épülő komplex rendszer, katallaxia. Mint ilyennek, nem lehet semmilyen célja, a GDP vagy más aggregált sikerkritérium viszont éppen

egy ilyen célt jelöl ki. A „gazdaság” teljesítményét csak úgy lehet értékelni, hogy az egyének szabadon követhetik-e benne a saját maguk által elérti kívánt célt.

Bár a GDP mérésének korai szakaszára jellemző viták is már rávilágítottak arra, hogy szubjektivista érvek a mainstream vitákhoz is képesek konstruktív módon hozzájárulni, a szubjektivista álláspont – a két imént vázolt jellemző miatt – kizárja azt, hogy a növekedésnek elmélete legyen. Az a tény azonban, hogy a modern osztrák elméleti keretben nem képzelhető el egy aggregált jólétnmutató mozgásának a magyarázata, nem jelenti azt, hogy ugyanez az elmélet a jólét intézményi feltételeire vonatkozóan ne tudna egyedi meglátásokra jutni. A 2. és a 3. tézis erre vonatkozóan fogalmaz meg állításokat.

4. Tökéletlen intézmények a piaci és az intervencionista folyamatban

Annak a vizsgálatnak az eredményét, amely azt kutatja, hogy a modern osztrák közgazdaságtan hogyan tudná kiegészíteni a növekedéseméleti kutatásokat, az alábbi tézisben foglalom össze:

2. tézis: A piaci folyamat modern osztrák elmélete az intézményektől a növekedés felé mutató ok-okozati lánc két új mechanizmusának azonosítását teszi lehetővé. Az első szerint minél gyengébb az intézményrendszer, azaz minél nagyobb a tulajdonjogok megsértésének és a szerződések megszegésének a lehetősége, annál inkább torzulnak a profit- és árjelzések, azaz annál kevésbé közvetítik az egyének közötti koordináció javulására vonatkozó tudást. Így az egész piac tudásközvetítő szerepe torzul és csökken annak az esélye, hogy a vállalkozói felfedezés javítja a koordinációt..

4.1. A piaci folyamat elmélete és intézményi feltételei

A fenti, 2. tézisben megfogalmazott állítás tulajdonképpen a Mises-féle kalkulációs érvet alkalmazza a nem tökéletes intézményrendszer keretei között: azt próbálja alátámasztani, hogy azon túl, hogy a piaci intézményrendszer hiánya megakadályozza a gazdasági kalkulációt, a piaci intézményrendszer minősége meghatározza a gazdasági kalkuláció minőségét. Ezt az állítást két lépésben vezettem le. Első lépésként azonosítottam a piaci folyamatok elméletében implicit módon feltételezett intézményeket, a második lépésben pedig azt vizsgálom, hogy hogyan értelmezhető, és mi a következménye annak, ha ezek az intézmények nem tökéletesek.

A modern osztrák megközelítésben a növekedés nem jelenthet mást, mint a gazdasági szereplők egyéni terveinek jobb koordinációját, amely a vállalkozó által hajtott piaci folyamatban alakul ki. Az osztrák „növekedélmélet” ezért megegyezik a piaci folyamatok elméletével. A piacot folyamatként értelmező elmélet szerint hasznosabb úgy tekinteni a gazdasági szereplőre, mint akit nem a mindentudás, hanem az ignorancia jellemez: nem tudja, hogy mit lehetne tudni egyáltalán. A piac éppen ezt az ignoranciát szünteti meg, és egyben termeli újra. A tudásprobléma ezért az ignorancia miatt nem oldható meg a neoklasszikus haszonmaximalizáló magatartással, hiszen ennek a magatartásnak csak akkor van értelme, ha ismertek a lehetséges alternatívák. A haszonmaximalizálás csak adott cél-eszköz rendszer mellett működik, míg a tudásprobléma (ignorancia) éppen azt jelenti, hogy az aktor nem ismeri a cél-eszköz rendszer minden elemét.

A vállalkozói cselekvés teszi lehetővé a tudásprobléma megoldását. A vállalkozó az emberi cselekvés kreatív aspektusa, amely mintegy kiegészíti a neoklasszikus gazdasági viselkedést (economizing). A Kirzner (1973) által kifejtett vállalkozói koncepció alapvető eleme a profitlehetőségekre való éberség (alertness). A vállalkozó az eddig kihasználatlan arbitrázslehetőségekre reagál. Ezekben az arbitrázslehetőségekben viszont a koordináció hiánya (discoordination) tükröződik, vagyis az, hogy az egyéni tervek nem kompatibilisek egymással. A vállalkozó a profitlehetőségeket fedezi fel, használja ki és szünteti meg, így lendítve közelebb a piacot az egyensúlyi állapothoz.

E vállalkozói folyamat intézményi feltételeit kutatva azt mutattam meg, hogy a két, az alapvető intézményekre vonatkozó implicit feltevés, a tulajdonjogok biztonsága, és a szerződés szabadsága szükséges a vállalkozói folyamat működéséhez. E két intézmény biztosítja, hogy az erőforrások tulajdonosai bármilyen szerződést köthessenek a vállalkozóval. Ahhoz, hogy az intézmények minőségének hatásáról állításokat fogalmazhassunk meg, valamilyen konkrét értelmezést kell adni az intézményi minőség fogalmának, és nem tökéletes intézmények mellett vizsgálni meg a piaci folyamat működését.

4.2. Tökéletlen intézmények a piaci folyamatban

A fentiekből kiindulva megmutatható, hogy hogyan működik a piaci folyamat akkor, ha ezek az intézmények nem kényszeríthetők ki tökéletesen. Első lépésben ezért azt tételezem fel, hogy a tulajdonjogok tökéletlenek, azaz nem egyértelmű hogy kinek mi lehet a tulajdonában, vagy az hogy ki mit tehet a tulajdonával. Mindkét feltevésből első lépésben arra a következtetésre juthatunk, hogy az erőforrás tulajdonosainak a vállalkozóval megkötött

szerződése növeli a kisajátítási kockázatot, mert (1) azzal, hogy az erőforrás-tulajdonos a vállalkozónak átengedi az erőforrás használatát, az ezzel specifikusabbá válik, ami így könnyebben kisajátítható; illetve (2) a befektető és a vállalkozó nem feltétlenül ugyanazzal az államhatalommal, illetve formális és informális intézményrendszerrel szembesül, azaz az erőforrás-tulajdonos külföldi is lehet.

Mindezek után a fent elmondottak miatt a modern osztrák elméleti keretben azt a kérdést kell feltennünk, hogy a gyenge tulajdonjogok miért eredményezik azt, hogy a vállalkozói felfedező folyamat kevésbé koordinál. Az „osztrák” válasz Mises (1920) szellemében a tőkepiacra koncentrálnak. A produktív vállalkozás a gazdasági szabadság körülményei között profitot hozó vállalkozás, mert az önkéntes csere folyamatában kialakuló árak a racionális kalkuláció alapjául szolgálnak. Ezt az érvet a neoklasszikustól az különbözteti meg, hogy a racionális kalkuláció alapjául szolgáló árakat nem lehet kiszámolni, csak a konkrét piaci cserében „derülnek ki”. Ha tehát nincs tőkepiac, és nincsenek tőkepiaci cserék, akkor senki számára nem derül ki, hogy mi a racionális, ezért lehetetlen végrehajtani racionális, a koordinációt javító beruházásokat. A tulajdonjogok gyengesége, azaz a kisajátítási kockázat növekedése azzal, hogy eredményként az erőforrás-tulajdonosok számára kockázatosabb a „tőkepiacra vinni” az erőforrásaikat, a racionális erőforrás-árak kialakulását akadályozza. Minél nagyobb a kisajátítás kockázata, annál kockázatosabb a vállalkozókkal szerződést kötni, így annál kevesebb csere történik a tőkepiacon, ezért a piac annál kevésbé tudja ellátni az árakra vonatkozó, az osztrák közgazdászok által leírt próba-szerencse folyamaton keresztül megvalósuló felfedező szerepét. Mivel a piaci árakat nem lehet kiszámolni, hanem a folyamatos cserék, hibák és korrekciók során fedezik fel őket a piaci szereplők, minél kevesebb csere történik, annál kevesebb lehetőség van arra, hogy a piaci ár megközelítse a „racionális” árat. A tulajdon tartalmának bizonytalanságát feltételezve is hasonló következtetésre juthatunk.

A szerződések kikényszerítésének tökéletlenségének hatása a szerződésszegésnek a vállalkozó cselekvésre vonatkozó következményein keresztül elemezhető. Ha a vállalkozó az erőforrások tulajdonosaival kötött szerződéseket megszegi, a vállalkozói cselekvések nem önkéntes cseréket tükröznek. Ekkor a szerződésszegéssel kialakult árak nem a vállalkozó és az erőforrás-tulajdonos között kialakult önkéntes cserék eredményei. A növekedési veszteség azonban nem azért következik be, mert az erőforrás-tulajdonosok csalódnak, hanem azért, mert e csalódás nem abból származik, hogy „nem jött be az üzlet”. Vagyis a profitban megnyilvánuló koordinációjavulás nem tükröződik az erőforrások jövedelmezőségében, és így az árában, ezért az erőforrás-tulajdonosok akkor is az egyéni terveik felülvizsgálatára

vannak készítve, amikor „nem kellene” azt tenniük. A szerződészegés lehetősége tehát azt a folyamatot akadályozza, amelynek során az egyének folyamatosan felülvizsgálják terveiket, és amelynek eredményeként egyre közelebb kerülnek az egyensúly állapotához. Mivel a vállalkozók koordinációjavító tevékenysége „elszakad” az erőforrás-tulajdonosok egyéni terveinek igazolódásától, e tervek felülvizsgálata nem azt fogja eredményezni, hogy a tulajdonosok várakozásai és az objektív adatok (Hayek 1937) jobban megfeleljenek egymásnak. Ez a tény pedig következményekkel jár mind a profitnak, mind az erőforrás-áraknak a tudásprobléma megoldásában játszott szerepére nézve.

4.3. Tökéletlen intézmények az intervencionista folyamatban

3. tézis: A piaci intézmények felől a gazdasági növekedés felé mutató ok-okozati lánc második csatornája az, hogy az állami beavatkozás nem szándékolt következményei a jobb minőségű intézményrendszer, azaz hatékonyabb kikényszerítés mellett, közvetlenebbül jelentkeznek. A jobb minőségű intézményrendszer a szabályozókat arra ösztönzi, hogy a deregulációt válasszák az újabb szabályozási eszköz bevezetése helyett.

Ludwig von Mises nemcsak a szocializmussal, de a vegyes gazdasággal is behatóan foglalkozott (Mises 1923, 1926, 1940), amelyet ő intervencionizmusnak nevezett. Fő tétele az volt, hogy az intervencionizmus, mint olyan rendszer, amelyben a hatóság a vállalkozókat arra kényszeríti, hogy a termelési tényezőket úgy alkalmazzák, ahogyan egyébként nem tennék, instabil. Érvelésének középpontjában az áll, hogy valamilyen kezdeti beavatkozásra a piaci szereplők mindig reagálni fognak, és ennek a reakciónak olyan következményei lesznek, amelyek a hatóságnak nem álltak szándékában. Ezeket a szabályozó hatóság újabb beavatkozással próbálja meg majd orvosolni és így tovább. A rendszer végül el fog érni egy olyan pontot, amikor választani kell aközött, hogy visszatérünk a laissez faire állapotba, és aközött, hogy állami tulajdonba vesszük a termelési tényezőket. Mises érvelését Sanford Ikeda (1997) öntötte modern formába, és fejlesztette tovább, megmutatva azt, hogy a vegyes gazdasághoz hasonlóan a „laissez faire” gazdaság, vagy a minimális állam sem stabil (Ikeda 1997:196-212).

Észre kell vennünk azonban, hogy a Mises- és az Ikeda-féle elmélet is tökéletes intézményekkel számol, ezért ebben az esetben is azt vizsgáltam, hogy mi a következménye annak, ha tökéletes intézményeket tételezünk fel, vagyis a szabályozás kikényszerítését sem gondoljuk tökéletesnek. A kikényszerítés minősége meghatározza azt, hogy a misesi

intervencionista folyamat hogyan folyik le. Ezt az állításumat a vállalkozói felfedezési folyamat tulajdonságaira vezetem vissza. Az a fenti megállapítás, hogy az intervencionizmus a jövőbeli profitlehetőségek eliminálásával egyenértékű, csak tökéletes kikényszerítés mellett igaz. Ha ugyanis a meghatározott cseréket tiltó rendszabályokat tökéletes hatékonysággal kikényszerítik ki, az ezekben a cserékben megjelenő profitlehetőségeket nem lehet kihasználni, ezért a jövőbeli profitlehetőségek megszületésének szempontjából ez a beavatkozás azzal egyenértékű, mintha a profitlehetőségeket fel sem ismerték volna. Ha viszont e szabályokat egyáltalán nem kikényszerítik ki (azaz a kikényszerítés teljes mértékben tökéletlen), egyáltalán nem jelentenek akadályt a felfedezési folyamat számára.

A szabályozásnak tehát legalább két olyan hatása van, amelyik a kikényszerítés erősödésével egyre súlyosabbá válik. Az első a tényezőallokációra gyakorolt hatás, amit Mises a szabályozás nem szándékolt következményeként ír le. Ahogy a kikényszerítés hatékonysága javul, egyre súlyosabbá válnak azok a nem szándékolt következmények, amelyek a szabályozókat arra ösztönzik, hogy újabb szabályozóeszközöket léptessenek életbe. A második hatás pedig arra vonatkozik, amit az állami beavatkozás a piaci folyamatra gyakorol. Minél hatékonyabb a kikényszerítés, annál kevesebb profitlehetőség jön létre, így annál kevesebb profitlehetőséget ismernek fel a jövőben. Ennek az elemzésnek az egyik fő konklúziója az, hogy minél tökéletesebb a piaci intézmények kikényszerítése, annál intenzívebben jelentkeznek az állami beavatkozás nem szándékolt következményei.

Az elemzés lehetővé teszi, hogy az empirikus vizsgálat számára egy hipotézist fogalmazzunk meg. Eszerint a szabályozók alapvetően kétféle ösztönzővel szembesülnek, és mindkettő a beavatkozás nem szándékolt hatásainak következménye. A *statikus* ösztönzők újabb szabályozási eszközök bevezetésére ösztönöznek. A beavatkozás nem szándékolt hatásai ugyanis új érdekcsoportok formálódásához vezetnek, amelyek újabb piackorlátozásokat képesek elérni. A *dinamikus* ösztönzők viszont a szabályozás enyhítésére ösztönöznek, mert az önkéntes cserék korlátozása visszafogja a piac felfedező szerepét, így „lassítja a gazdasági növekedést”. A hipotézisem arra vonatkozik, hogy *ceteris paribus* mindkét ösztönző erősödik, ha a piaci intézmények tökéletesednek. Így ha a piaci intézmények minősége javul, a szabályozók annál kisebb általános szabályozási szinttel próbálnak egyensúlyt teremteni annál több érdekcsoport között. Azáltal, hogy a stabil, piaci intézményrendszer felerősíti az intervencionizmus költségeit, hozzájárul ahhoz, hogy a folyamat hamarabb visszaforduljon, utat engedve piac felfedező folyamatának.

5. Az intézményi koherencia

Az iménti hipotézisre alapozott empirikus vizsgálatok konklúziója az alábbi tézisben foglalható össze:

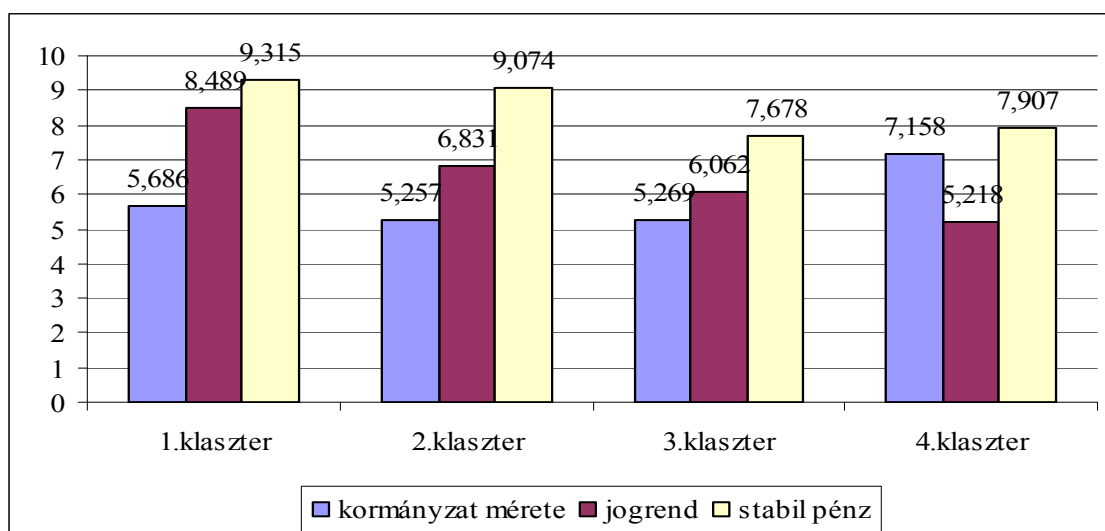
4. tézis: A szabályozási koherencia a külső intézményrendszer minőségének függvénye, mert bár a fejlettebb országok szisztematikusan koherensebben szabályoznak, a kvalitatív elemzés arra is rámutat, hogy ez nem közvetlenül a fejlettség következménye. Így a kezdeti feltételek jelentőségére vonatkozó megállapítások csak korlátozottan érvényesek.

5.1. Kvantitatív vizsgálat

A kvantitatív vizsgálat során a Világbank *Doing Business* elnevezésű, a vállalkozások szabályozására vonatkozó adatokat tartalmazó adatbázisára támaszkodva vizsgáltam az előbbi fejezet végén megfogalmazott hipotézist. Ennek érdekében bevezettem az intézményi-szabályozási koherencia fogalmát, amely az intervencionista folyamat erősségét volt hivatott mérni: azt, hogy az egyes szabályozási eszközök bevezetése milyen mértékben vezet más szabályozási eszközök bevezetéséhez. Ezt klaszterelemzés segítségével értem el, és megmutattam, hogy azok az országok, amelyek intézményrendszerükben közelebb vannak a *laissez faire*-hez koherensebben szabályoznak, mint azok, amelyek távolabb vannak. Ezt illusztrálja az 1. ábra, amely a fejlett és közepesen fejlett országok esetében kialakított klaszterekre vonatkozó gazdasági szabadság adatokat tartalmazza². Ez a tény annyiban támasztja alá az elméletből következő hipotézist, amennyiben feltételezzük azt, hogy a szabályozás nem szándékolt következményei új érdekcsoportok formálódásához is vezethet, és a szabályozóknak a növekedés serkentése is érdekében áll. Mindezekből az következik, hogy azokban az országokban, amelyekben a tulajdonjogok és a szerződések kikényszerítése hatékonyabb, a szabályozás koherensebb és „enyhébb”.

---

² Helyesebben csak azokat a komponenseit, amelyek nem mutatnak átfedést azokkal a szabályozási adatokkal, amelyek alapján kialakítottam a klasztereket.

1. ábra. A gazdasági szabadság index területeire vonatkozó értékek a fent kialakított klaszterekre

Az adatok forrása: Gwartney – Lawson (2005) és Doing Business (2006)

Állításomat az a három stilizált tény is alátámasztja, amelyeket a szabályozási környezetet elemző irodalom alapján meg lehet fogalmazni, nevezetesen, hogy (1) a kevesebb korlátozást alkalmazó országok gyorsabban növekednek és gazdagabbak, mint azok, amelyek több szabályozást alkalmaznak; (2) a szabályozási területek együtt mozognak; (3) ez az együttmozgás a fejlett országokban jobban érvényesül.

A szabályozási adatok együttmozgása azonban nem minden területre vonatkozóan ugyanolyan erős. Az említett adatok alapján azt is vizsgáltam, hogy a fejlett és a fejletlen országokban melyek azok a szabályozási eszközök, amelyek együtt mozognak, és melyek azok, amelyek nem. Az elméleti vizsgálat tárgya a vállalkozó magatartásra vonatkozó szabályozás volt, ezért csak azokat a szabályozási eszközöket vizsgáltam, amelyek a kétoldalú cserét akadályozzák. Ez az előbb említett adatbázis hét területére vonatkozó adatait foglalja magában. A hét terület főkomponens- és klaszterelemzés segítségével lefolytatott vizsgálatából a következő megállapítások szűrhetők le.

(1) A fejlett országok általam vizsgált 56 országból álló csoportja 4 klaszterre bontható. Azon túl, hogy e klaszterek a kevesebb és az egyre több piacsabályozást alkalmazó országokat tömörítik, vannak olyan dimenziói a piacsabályozásnak, amelyek nem követik ezt a trendet. A hétből ilyen három: a munkapiaci szabályozás, a tulajdonbejegyzés és a különböző engedélyek kibocsátásának szabályozása. Az ország szintű adatokat vizsgálva a fenti tendencia – bár kevésbé egyértelműen – szintén kirajzolódik. Egyrészt a szigorúbban szabályozó országok ezt inkoherensebben is teszik, másrészt pedig az előbb említett három terület sokkal kevésbé mozog együtt a másik négygel, mint azok egymással.

(2) Azok a fejlett országok, amelyek koherensebben szabályoznak jobb minőségű külső intézményrendszerrel is rendelkeznek, mindenekelőtt a biztonságosabb jogrenddel, illetve tulajdonjogokkal és a stabilabb pénzzel. Ugyanakkor a kormányzat mérete nem mozog együtt a szabályozási koherenciával.

(3) A fejletlen országok sokkal kevésbé koherensen, és szigorúbban szabályoznak, mint a fejlettek. Az a tendencia azonban, hogy a tulajdon bejegyzésére és az elbocsátásra vonatkozó szabályozás a legkevésbé mozog együtt a többi szabályozási területtel, az ő esetükben is megmarad.

Az empirikus eredmények újdonsága az, hogy egyrészt empirikus alátámasztását adja a 2. tézisben megfogalmazott megállapításnak, másrészt a kvalitatív elemzésen keresztül azt mutatja be, hogy ezek az állítások hogyan képesek árnyalni az új növekedésemélet és az új intézményei közgazdaságtan egyébként releváns megállapításait.

5.2. Kvalitatív illusztrációk: Botswana és Új-Zéland

A kvalitatív elemzés során Botswana és Új-Zéland esetét vizsgáltam, mert bizonyos szempontból mindkettő sikerország, és mindkét ország növekedési teljesítménye eltért attól, amit a feltételek alapján várni lehetett volna: Botswana hátrányos természeti adottságok mellett volt képes gyorsan növekedni, míg Új-Zéland a radikális intézményi reformok ellenére nem tudott felmutatni kiugró teljesítményt.

A Botswana viszonylagos sikerének kutatása nagyrészt megegyezik az arra a kérdésre adott válasz keresésével, hogy hogyan volt képes az ország elkerülni az ún. nyersanyagátkot. Botswana gazdagodásának alapja ugyanis a gyémánt, de nem törvényszerű, hogy egy természeti erőforrásokban gazdag ország gyorsabban növekedjen, mint azok az országok, amelyek kevésbé „szerencsés” helyzetben vannak; sőt, éppen az ellenkezője törvényszerű (Sachs és Warner 2001, Csaba 2006:442-444).

Az ország-keresztmetszeti statisztikák és a nemzetközi tapasztalatok alapján Botswanára vonatkozó legvalószínűbb forgatókönyv az lett volna, hogy a függetlenné válás után is szegény marad, és ezt az előrejelzést csak megerősíthette volna a gyémántbányák felfedezése, mert ezek még a nyersanyagátok veszélyét is előrevetítették. Botswanát az teszi érdekessé, hogy nem olyan pályán haladt, amelyet a legvalószínűbb lett volna elvárni tőle a 70-es évek elején.

A dolgozatomban a Botswanára vonatkozó rövid áttekintés nem teszi lehetővé azt, hogy átfogó értékelést adjak az ország gazdasági növekedésének okairól, és egyértelmű

választ adjak a Botswana sikerének okát firtató kérdésre. Rövid elemzésem csak illusztráció és csak hipotézisek megfogalmazására alkalmas. Botswana történetére vonatkozóan a következő hipotetikus narratíva rajzolódik ki, amelynek átfogó bizonyítása részletesebb elemzést kívánna meg. Ennek a narratívának kulcskérdése az, hogy miért volt képes a kormány hosszú távú szempontok szerint elosztani a gyémántjövedelemeket. Hipotézisem szerint ennek egyik oldala a már meglévő, de tökéletlen demokratikus rendszer, másrészt a „stationer bandita” (stationary bandit, Olson 2000:6-12) szempontja, amely akkor vált relevánssá, amikor a törzsi földek állami tulajdonba kerültek. Így az autokrata szemléletből is az következett, hogy a nemzeti vagyon gyarapodását kell szem előtt tartani. Ennek a fajta gazdaságpolitikának a letéteményesei voltak a nemzeti fejlesztési tervek, amelyek sikeresen akadályozták, meg hogy a rövid távú újraelosztásban érdekelt csoportok határozzák meg az állami kiadások célját. A hosszú távú, szabályokon alapuló tervek sikerei viszont megteremtették a szabályokon alapuló gazdaságpolitika hagyományát, ez pedig a növekedés feltétele. A nagyfokú állami beruházás azonban elsorvasztotta az erőforrások piacát, ami potenciális veszélyt jelent Botswana jövőbeli fejlődésére nézve. Ez utóbbi összefüggés a nyersanyagátok egy hosszú távú hatásmechanizmusára világíthat rá.

Új-Zéland radikális reformokat hajtott végre a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején. Ezek az intézményi és gazdaságpolitikai változtatások a kvázi tervgazdasági szintről a laissez faire felé lendítették a gazdaságot, de a gazdasági növekedés mégsem gyorsult fel akkora mértékben, mint az a nemzetközi adatok alapján elvárható lett volna. A Botswanáról szóló esettanulmányhoz hasonlóan ez a rövid áttekintés is csak arra alkalmas, hogy hipotetikus válaszokat adjunk az Új-Zélanddal kapcsolatos legfontosabb kérdésre: mi az oka annak, hogy a gazdasági növekedés elmaradt a „várttól”? A fenti áttekintésem szerint ennek az egyik fő oka a külkereskedelem elégtelen fejlődése, a másik pedig az, hogy bizonyos fontos reformok késve indultak el.

Bár Új-Zéland kis gazdaság, nem olyan nyitott, mint a többi fejlett és kis ország. Az exportszektor viszonylagos alulfejlettségének hipotézisem szerint alapvetően három oka van. Az első az, hogy Új-Zéland földrajzi fekvése előnytelen, hiszen még a legközelebbi jelentősebb piac, Ausztrália is 2000 kilométerre van, az igazán fontos piacok azonban sokkal távolabb vannak. Ez az érv azonban önmagában nem elegendő, hiszen az, hogy Új-Zéland a huszadik század második felében fokozatosan visszacsúszott az országok jövedelem szerinti rangsorában, aligha a földrajzi helyzetének köszönhető. A második ok abban keresendő, hogy az ország mezőgazdasági termékekre specializálódott, és exportjának nagy részét hagyományosan a mezőgazdasági termékek adják. Mivel ebben a tekintetben Új-Zéland fő

kereskedelmi partnerei azok a felett országok, amelyek igen erős korlátokat állítanak a mezőgazdasági termékek kereskedelme elé, saját mezőgazdasági érdekcsoportjaik hatására. A harmadik ok pedig az, hogy Új-Zélandon szintén nagyon erős volt a mezőgazdaság szabályozottsága, és bár ez leépült, néhány olyan szabályozási eszköz azért még fennmaradt, amely akadályozza az exportszektor fejlődését.

A hipotézisem második fele szerint a növekedés elmaradása azon reformok késésének köszönhető, amelyek – mint az elméleti fejezetekben kifejtettem – elengedhetetlen feltételei a gazdasági kalkulációnak és a vállalkozói felfedezések megvalósulásának. Új-Zéland természetesen jól működő jogrendszerrel rendelkezik, és a magántulajdont sem fenyegeti veszély. Ahhoz azonban, hogy a vállalkozói felfedezések koordinációjavító irányba működjenek szükség van még legalább két olyan feltételre, amelyek viszont csak a reform során, és viszonylag későn jöttek létre: árstabilitásra és az erőforrás-tulajdonosokkal kötendő szerződések szabadságának biztosítására. A szilárd monetáris és fiskális politika, és a szabad munkapiac azonban csak viszonylag későn jött létre, és ez – hipotézisem szerint – a másik fő oka annak, hogy Új-Zéland teljesítménye elmaradt a várttól.

5.3. Az esettanulmányok tanulságai

Mint már sokszor említettem, az esettanulmányok illusztratív jellegűek: az volt velük a szándékom, hogy az elméleti és a kvantitatív-keresztmetszeti elemzések mögé nézzek. Ennek fényében érdemes összevetni a két ország esetét a fenti 1. ábrával. Jelenlegi (pontosabban 2004-es) állapotuk alapján Botswana a harmadik klaszterbe, Új-Zéland pedig természetesen az elsőbe került. A fentiekben vázolt két rövid esettanulmány azt illusztrálja, hogy mit jelent az, amikor azt ábrát balról jobbra olvassuk: Hogyan történt meg az, hogy Botswana a negyedik klaszterből, vagy még messzebből a harmadik klaszterbe került, Új-Zéland pedig a másodikból az elsőbe?

A két ország által bejárt fejlődési pálya természetesen nagyon távol esik egymástól, egy dologban azonban hasonlítanak: mindkét országban nőtt a gazdasági szabadság szintje. A legszembetűnőbb különbség pedig az, hogy míg Új-Zéland ezt az állami szektor drasztikus leépítésével érte el, addig Botswanában az állami beavatkozás mértéke ugyanilyen drasztikusan növekedett. Mindez nem mond ellent annak a következtetésnek, amit a klaszterelemzés megmutatott, és ami az említett ábráról is leolvasható. Amikor a gazdasági szabadság elemei egy viszonylag alacsony szintről kezdenek javulni, az állam mérete növekszik; pontosan ez történt Botswanában. Eközben a vállalkozásokra vonatkozó

szabályozás javul, de egy-két területen (Bostwanában ez pénzügyi és a munkapiac) a szabályozási szint emelkedni kezd. Új-Zéland pedig az ábra másik vége: itt a gazdasági szabadság növekedése az állami szektor csökkenésével érhető el, ami nagyrészt a drasztikus deregulációnak köszönhető. E deregulációban kulcsszerepet játszik a munkapiaci szabályozás átalakulása. Ugyanakkor az állami szektor botswanai növekedése és új-zélandi leépítése természetesen nem ugyanakkor a folyamatnak az oda-vissza való lejátszása. Hiszen Bostwanában az állam kiadásainak nagy része beruházás, míg Új-Zéland a jóléti jellegű kiadásokat építette le.

Ugyanakkor a két ország példája azt is megmutatja, hogy a kezdeti feltételek nem határozzák meg teljes egészében egy ország jövőbeli teljesítményét: választási lehetőségeit behatárolják, de ebben a korlátos halmazban benne van a növekedési pálya is. Bostwana gazdaságpolitikáját természetesen behatárolta az, hogy egy afrikai szegény országról van szó, amelynek jövedelme nagyrészt egy természeti erőforrástól a gyémánttól függ; a nyersanyagátkot mégis sikerült elkerülnie. Új-Zéland viszont azt példázza, hogy az intézményi múlt sem határolja be egy ország intézményi pályáját. Új-Zéland reform előtti intézményrendszere angolszász kulturális hagyományai ellenére sokkal inkább a kontinentális Európa jóléti gazdaságainak útját követte, sőt bizonyos szempontból meg is előzte azokat. Ez az intézményrendszer tíz év alatt olyan reformon ment keresztül, hogy ma Új-Zéland a radikálisan „liberális” gazdaság mintapéldájává vált, bár mint e rövid áttekintésből is kiderült, ez némileg felületes nézet.

6. A feloldható feltevések mint további kutatási irányok

A fenti eredmények több kérdést homályban hagynak és több olyan feltevésre épülnek, amelyeknek tisztázása, illetve feloldása további kutatásokat tesz lehetővé. Mindenekelőtt az elemzésem csak a piaci intézmények minőségét vizsgálja, azt nem, hogy a piaci intézmények minősége miért tér el az egyik országról a másikra. Tömörebben: a külső intézményeket exogénnek tekintettem. Ez nagyrészt azt jelenti, hogy a következő lépés az lehet, hogy az elemzésbe a politikai intézményeket is bevonjuk.

Így például az 5. fejezet egyik fő következtetése az volt, hogy a szabályozók dinamikus és statikus ösztönzői is növekednek ha *ceteris paribus* javul a piaci intézmények minősége. A minden egyéb változatlanóságára vonatkozó kitétel itt nagyrészt a politikai intézmények változatlanóságát jelenti, hiszen a szabályozási döntéseket hozó politikusok akcióinak közvetlen korlátjai a politikai intézmények. A további kutatásra érdemes kérdés

tehát az, hogy a politikai intézmények hogyan képesek vagy hogyan nem képesek a piaci folyamat nem szándékolt következményeit politikai ösztönzőkké alakítani.

Hasonló irányba vihető tovább az intervencionista folyamatra vonatkozó következtetésem is. Itt ugyanis feltételeztem, hogy a beavatkozások nem szándékolt következményei új érdekcsoportok létrejöttét ösztönzik. Nem világos, hogy melyek lehetnek az érdekcsoport-képződés konkrét mechanizmusai, és mik ennek az intézményi feltételei. A kutatásra érdemes további kérdés tehát az, hogy a régi érdekcsoportok tevékenységének következtében hogyan formálódnak új érdekcsoportok, és melyek ennek a politikai-intézményi feltételei. Ez árnyaltabbá tehetné a szabályozási koherenciának a fejlett és a fejletlen országok közötti eltérésére tett megállapításokat is. Röviden megfogalmazva az iménti két bekezdés mondanivalóját: további kutatásra érdemesnek tartom annak vizsgálatát, hogy az intervencionizmus gazdasági költségei hogyan alakulnak át politikai költségekké vagy politikai hasznokká.

Természetesen az intézményi koherenciára vonatkozó empirikus vizsgálatok is további kutatást igényelnek. Egyrészt azért, mert a piacsabályozásra vonatkozó mérések napról napra fejlődnek, és maguk az adatok is egyre gazdagabbá és egyre megbízhatóbbá válnak. Másrészt, nem világos, hogy mi az oka annak, hogy a szabályozás fent említett bizonyos területei miért nem mozognak együtt a többi szabályozási változóval. Harmadszor, a vizsgálatot csak a rothbardi trianguláris szabályozási eszközökre (Rothbard 1962[2004]:892-907) végeztem el, de több szerző (például Ikeda 1997:157-159) úgy érvel, hogy ezen eszközök hatása – a piaci folyamatok elméletében legalábbis – ekvivalens. Így az empirikus elemzést ezekre az eszközökre is kívánatos kiterjeszteni.

Egy tágabb, és hosszabb távú kutatási feladatot jelöl ki a negyedik fejezet, amelyben a gazdasági növekedés illetve fejlődés mérésének lehetőségeit vizsgáltam. A kérdés itt az, hogy hogyan lehet olyan mutatókat, vagy értékelési szempontokat kialakítani, amelyek képesek megragadni a fejlődés osztrák értelmezését: a választási szabadság növekedését.

De természetesen a modern osztrák közgazdaságtan elméleti problémái is továbbgondolásra érdemesek. A dolgozat során többször hangsúlyoztam, hogy az osztrák közgazdaságtan elveti a hipotetikus axiómákból levezetett predikciók tesztelésére alapozott pozitivistá módszertant. Ehelyett a praxeológia módszertanát alkalmazza, amellyel eleve igaz – mert mindenki által ismert – axiómákból eleve igaz állításokat vezetünk le. Dolgozatommal kezdeti lépéseket próbáltam tenni abba az irányba, hogy a mérésnek és az empiriának a praxeológiában játszott szerepét tisztázzam. E mérésnek itt arra kell vonatkoznia, hogy az egyes állítások bizonyos kontextusban „mennyire” igazak. További kutatásokat érne meg

annak a kérdésnek a tisztázása, hogy milyen formában írható le az egyes állításoknak ez a kontextusa, és nem utolsósorban milyen kvantitatív módszerek alkalmazását teszi lehetővé.

Végül de nem utolsósorban továbbfejlesztésre érdemes maga a vállalkozói elmélet is. Láttuk, hogy a kirzneri megközelítés az intézmények és a növekedés kapcsolatának elemzésében – az erőforrások elosztásán alapuló megközelítéshez képest – alternatív csatornákra tud rávilágítani. Érdemes megvizsgálni, hogy hasonló a mainstream meglátásokat kiegészítő vagy árnyaló meglátások megfogalmazhatók-e az 5. fejezetben megfogalmazottnál kevésbé absztrakt szinten is. A tulajdonjogok biztonságát és a szerződési szabadságot többféle konkrét intézménnyel is meg lehet valósítani. Hogyan értékelhetők ezek a konkrét megoldások a vállalkozói megközelítés alapján?

Hivatkozások

- Aghion, Ph. – Howitt, P. (1998): *Endogenous Growth Theory*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Bekker, Zs. (2000): Marginalista forradalom, neoklasszikus gondolkodás. In: Bekker, Zs. (szerk.): *Alapművek, alapirányzatok*. AULA Kiadó, Budapest. 211-230. o.
- Boettke, P. J. (1998): Economic Calculation: The Austrian Contribution to Political Economy. In: Boettke, P. J. – Ikeda, S. (eds.): *Advances in Austrian Economics* 5. pp. 131-158.
- Boettke, P. J. – Leeson, P. T. (2003a): The Austrian School of Economics: 1950-2000. Biddle, J. – Davis, J. – Samuels, W. (eds.): *A Companion to History of Economic Thought*. Basil Blackwell, Oxford, UK. 2002. pp. 445-453.
- Boettke, P. J. – Leeson, P. T. (2003b): On ‘Austrian’ Perspective on Public Choice. In: Rowley, Ch. – Schneider, F. (eds.): *Encyclopedia of Public Choice*. Kluwer Academic Publishing, Boston.
- Csaba L. (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hayek, F. A. (1937): Economics and Knowledge. *Economica*, New Series 4. 13: 33-54.
- Hayek, F. A. (1978): A verseny, mint felfedező folyamat. In: *Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok*. KJK, Budapest, 1995. 302-311. o.
- Hodgson, G. M. (1989): Institutional Economic Theory: the Old versus the New. *Review of Political Economy* 1. 3. 249-269.
- Hodgson, G. M. (2003): John R. Commons and the Foundations of Institutional Economics. *Journal of Economic Issues* 37. 3. 547-576.
- Ikeda, S. (1997): *Dynamics of the Mixed Economy: Toward a Theory of Interventionism*. Routledge, New York.
- Kapás J. (1999): A modern osztrák iskola nézeteinek alkalmazása a vállalatelméletben. *Vezetéstudomány* 30. 11. 22-32.
- Kirzner, I. M. (1973): *Competition and Entrepreneurship*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Kirzner, I. M. (1997): Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature* 35. 1. 60-85.
- Langlois, R. N. (1989): What Was Wrong with the Old Institutional Economics (and What Is Still Wrong with the New). *Review of Political Economy* 1. 3. 272-300.

- Langlois, R. N. – Csontos L. (1999): Optimalizáció, szabálykövetés és a szituációs elemzés módszertana. In: Csontos L. (1999): *Ismeretelmélet, társadalomelmélet, társadalomkutatás*. Osiris Kiadó, Budapest. 49-68. o.
- Madarász A. (2002): Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan. Három vázlat a német és az osztrák közgazdaságtan történetéből. *Közgazdasági Szemle* 49. 10. 838-857.
- Madarász A. (2005): Friedrich August von Hayek. In: Bekker Zs. (szerk): *Közgazdasági Nobel-díjasok. 1969-2004*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest. 151-168. o.
- Mátyás A. (2004): Az új osztrák iskola általános jellemzése. *Közgazdasági Szemle* 51. 10. 936-947.
- Mirowski, Ph. (1984): A fizika és a „marginalista forradalom”. In: Madarász, A. (szerk.): *Közgazdaságtani eszmetörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 2000.
- Mises. L. (1920): *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, USA, 1990.
- Mises, L. (1923): Theory of Price Controls. In: *A Critique of Interventionism*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1996. pp. 139-151.
- Mises, L. (1926): Interventionism. In: *A Critique of Interventionism*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1996. pp. 15-55.
- Mises, L. (1940): *Interventionism: An Economic Analysis*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1998.
- Mises. L. (1963): *Human Action. A Treatise On Economics*. Fourth Revised Edition. Fox & Wilkes, San Francisco, CA, USA, 1996.
- Olson, M. (1987): Diseconomies of Scale and Development. *Cato Journal* 7. 1. 77-97.
- Olson, M. (2000): *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. Basic Books, New York.
- Rodrik, D. (2005): Growth Strategies. In: Aghion, Ph. – Durlauf, S. N. (eds.): *Handbook of Economic Growth*. Volume 1A. Elsevier, The Netherlands. pp. 967-1014.
- Rothbard, M. N. (1962): *Man, Economy, and State. A Treatise On Economic Principles*. Second, scholar's edition. Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, USA, 2004.
- Sachs, J. D. – Warner, A. M. (2001): The Curse of Natural Resources. *European Economic Review* 45. 4-6. 827-838.
- Schumpeter (1912[1980]): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Solt K. (2003): Mi teszi a közgazdaságtant osztrákká? Az új osztrák iskola módszertani különállásáról. In: Bekker Zs. (szerk.): *Tantörténet és közgazdaságtudomány*. Aula, Budapest. pp. 343-355.

A szerző publikáció

Cikkek referált folyóiratokban

Innovációra ösztönöz-e a verseny? (Recenzió: Phillipe Aghion – Rachel Griffith: *Competition and Economic Growth. Reconciling Theory and Evidence*)
Közgazdasági Szemle 2007. 54. 1. 94-97. o.

Economic Growth and Institutional Coherence.
New Perspectives on Political Economy 2. 2. 2006. pp. 1-25.

Közgazdászok, elméletek és történetek a huszadik századból. (Recenzió: Bekker Zsuzsa (szerk.): *Közgazdaság Nobel-díjasok 1969-2004*)
Külgazdaság 2006. 50. 3. 67-74. o.

A gazdasági szabadság mint az intézményi környezet indexe. A fejlődés-gazdaságtan új eredményei
Külgazdaság 2006. 50. 2. 54-75. o.

Az intézmények és a fejlődési pályák változatossága. (Beszámoló az Intézményi és politikai sokszínűség és ennek szerepe a gazdasági fejlődésben című konferenciáról) (társszerző: Jankovics László)
Közgazdasági Szemle 2004. 51. 3. 276-282. o.

The Link Between Diversity and Development Paths (Conference Report) (társszerző: Jankovics László)
Acta Oeconomica 2004. 54. 2. pp. 239-247.

Úton az Európai Unióba. (Tudományos tájékoztató) (társszerző: Kárpáti Tibor)
Külgazdaság 2003. 47. 5. 77-82. o.

Towards the European Union (társszerző: Kárpáti Tibor)
Acta Oeconomica, 2003. 53. 3. pp. 313-318.

Cikkek nem referált folyóiratokban

Hol tart a növekedélmélet és merre halad? (Recenzió: Elhanan Helpman: *The Mystery of Economic Growth*)
Competitio 2006. 5. 3. 153-156.

Régimódi liberálisok új gondolatai. Válogatás a Prágai Közgazdaságtudományi Egyetem és a Liberálni Institut által szervezett Prague Conference On Political Economy című konferencia programjából (Prága, 2006. április 21-23.)

Competitio 2006. 5. 2. 159-165. o.

Átalakuló piacok és átalakuló piacfelfogás. Válogatás a Ronald Coase Institute Workshop on Institutional Analysis és az International Society for New Institutional Economics éves konferenciájának programjából (2005. szeptember 17-25, Barcelona)
Competitio 2006. 5. 1. 217-223. o.

Szerződési szabadság és gazdasági növekedés az átmeneti országokban
Competitio 2006. 5. 1. 95-113. o.

Növekedésmélet osztrák-intézményi perspektívában?
Competitio 2005. 3. 3. 157-173. o.

Humán tőke és intézmények az endogén növekedésmélet korai modelljeiben
Competitio 2004. 3. 2. 135-149. o.

Esszék könyvekben

“Growth” in the Theory of the Firm: What Role for Entrepreneurship? (társszerző: Kapás Judit).
Megjelent: Pavlovic, D. K. (ed.): Entrepreneurship and Macroeconomic Management. Pula: University of Rijeka, Faculty of Economics and Tourism. 2005. pp. 177-193.

Piaci intézmények és gazdasági növekedés: a modern osztrák iskola nézőpontja
Megjelent: Tavaszai Szél 2005. Konferenciakiadvány. Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2005.

A társadalmi elemzés szintjei a növekedésméletben.
Megjelent: Hámori B. – Czeglédi P. – Jankovics L. – Sági B. (szerk.): Paradigm Shift – Information, Knowledge and Innovation in the Knowledge Economy. 2005. pp. 267-282.

Konferenciaelőadások

A Techno-economic Paradigm Perspective on Transition (társszerző: Kapás Judit)
EAEPE konferencia "Developing Economies; Multiple Trajectories, Multiple Developments"
Galatasaray Egyetem, Isztambul, Törökország, 2006. november 2-4,

Szabályozási koherencia és piaci intézmények
„Európai Unió – Tudásalapú társadalom – Foglalkoztatás – Oktatás” konferencia Debrecen,
2006. október 21.

Intézmények és gazdasági növekedés
„Új generáció” konferencia, Noszvaj, 2006. szeptember 22-23.

Nearly Unstable Linear Models and their Economic Applications (társszerzők: Kormos János és Pálosi-Németh Balázs)
XXVI. Seminar on Stability Problems for Stochastic Models, Sovata-Bai, Románia, 2006.
augusztus 27 – szeptember 2.

Post-socialist Transition versus Post Welfare State Transition: A Techno-economic Paradigm Perspective (társszerző: Kapás Judit)
EACES-CRIISEA konferencia "What Has Transition Taught (or Not) to Economics?"
Amiens, Franciaország, 2006. június 29-30.

Institutional Coherence and Economic Growth
Prague Conference On Political Economy. New Perspectives in Austrian Economics and Political Economy of Freedom, Prága, 2006. április 21-23.

Economic Growth, Institutions and Markets – the Case of Transitional Countries
Ronald Coase Institute Workshop, Barcelona, Spanyolország, 2005. szeptember 17-22.

Piaci intézmények és a gazdasági növekedés: a modern osztrák iskola nézőpontja.
„Tavaszi szél” konferencia (a Doktoranduszok Országos Szövetségének konferenciája).
Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005. május 5-8.

A társadalmi elemzés szintjei a növekedéstudományban.
„Paradigm Shift – Information, Knowledge, and Innovation in the New Economy”
konferencia, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2004. december 3-4.